

Kotzián Tamás

Kedves és tisztelt barátaim! *

Nem akarom hosszú ideig igénybe venni a türelmüket, nincs szándékomban hosszas fejtegetésekbe fogni, hisz nem ezért vagyunk itt - se Önök, se én -, mondanivalóim előtt mégis hagy szóljak előljáróban két nagyon egyszerű dologról. Egyrészt arról, hogy engem elég nehéz volt akármikor is bármire rávenni - világeletemben lusta voltam -, a nyilvános szereplésektől meg - annak ellenére, hogy tanító lettem volna - különösen irtóztam. De most, ide, Herczeg tanár úr emlékestjére, hogy úgy mondjam, önként-és-dalolva érkeztem; Fried tanárnőnek nem kellett kétszer mondania, hogy jöjjenek! Hogy mért, arról szeretne szólni az, amit mondandó volnék.

A másik valami meg még ennél is egyszerűbb. Az ember - akkor is, ha él, akkor is, ha már túl van rajta -, a dolgokat ösztönösen és alapvetően két csoportra osztja. Vannak jó és vannak rossz dolgok. Ez lehet meredeken szubjektív, lehet tárgyilagosabb (ahogy mondani szokták), de - akárhogy-is - ami történik velünk, számunkra vagy az egyik, vagy a másik halmazhoz tartozik. Az én - immár hosszúkás - életemben így utólag nézve is, akadt bőven ebből is, abból is. Voltak iszonyú dolgok, és nem is kevés, és voltak nagyszerűek is. Herczeg tanár úr az én történetemben kategórikusan ez utóbbiak rovatába tartozott. Amit itt egyáltalán elmondani szeretnék, annak a lényege ez: Istennek csak megköszönni tudom, hogy a tanítványa, és később - így-úgy talán - a kollégája lehettem. Életem egyik nagy és elvitathatatlan ajándéka volt ő. S hogy ez nemcsak afféle - ilyen alkalmakkor kötelező vagy illendő - frázis, *ezért* kellett előrebocsátanom, hogy - nehézkes természetem ellenére - ide, erre az estére, a szívem hozott.

Herczeg tanár úr tanítványa lettem hát 1951-től egy olyan évfolyamon, ahol heten voltunk. Nem mint a gonoszok, hanem mint a szerencsések - még ebben a hetes-számban is -, de mindenekelőtt azért, hogy épp mi voltunk eme hetek, és hogy épp azok tanítottak az olasz tanszéken, akik. Akkori tanáraink közül - Sallai tanár úr kivételével (aki épp előttem szólott, s aki akkor-végzett ifjú demonstrátor volt) - már senki se él. Emlékeimben persze mind ott vannak. ... Hat, nagyjából egyívású kollégám közé kerültem hát, s ez első pillanatra bizony nem tűnt ilyen egyszerűnek, mert a hat emberből négyen egy-helyről érkeztek oda: a Szent László Gimnáziumból, ahol is valamennyien Herczeg tanár úr tanítványai voltak. Mi hárman meg idegenek. ... Egy-két napig ...; s aztán döbbenetes sebességgel emancipálódtunk.

Az egyetem 1951-ben olyan volt, amilyen. Főleges róla beszélni, akik ismerték, mindannyian tudják. Meg aztán megint csak: nem ezért vagyunk itt. Tanáraink mégis - és mindenek ellenére - tanárok voltak, olykor egyéniségek is. Herczeg Gyula viszont egyenesen Herczeg Gyula volt. Ha azt mondom: 'egyéniesség', nem sokat mondok. Ő nem különleges volt, de különlegesen-különleges. Személyiségét minden tekintetben titokzatosság lengte át. Titokzatosság, ami mégse távolított el. Titokzatos volt, de valahogy az is különlegesen. Az ő titokzatossága tele volt humorral, mi több, groteszkkal, ahogy tanítási módszereinek is ez volt az alapja. ... Hogy pontosan minő tantárgyakat tanított nekünk, már meg nem mondanám. És még csak nem is azért, mert rettenetesen régen volt, meg amiért az ember memóriája gyarló, hanem elsősorban, mert Herczeg Gyula valahogy mindent tanított, ami Itália. Hivatalosan

valószínűleg nyelvészetet, leíró meg történeti nyelvtant, de akármit is, az a valami inkább ürügy volt arra, hogy *azt* a tantárgyat tanítsa, amit - némi matematikai egyszerűsítések után - „olasz”-nak hívunk. Órái szárnyaltak. Módszerére talán ez a legautentikusabb szó. Nem „előadott”, még csak nem is „eljátszotta” az óráit - mint minden valamirevaló tanár, aki módjával színész is -, hét-főből álló csoportunkat nem „csoport”-nak tekintette, de hét különálló személyiségnek. Hogy úgy mondjam, személyre-szóló órákat tartott. Még nyelvtani példamondatai is rólunk szóltak, külön-külön, valamennyiünkről. A *passato prossimo* szerepét a múltak nagy családjában a mi kis életünk apró, groteszk mozzanataival szemléltette. ... Mindenről-szóló, univerzális szemináriumaimból hagy emeljek ki egy mozzanatot. Regényeket olvastatott velünk. De Robertótól Pirandellóig, Fogazzarótól D’Annunzióig annyi-mindenkitől. Minden-egyik könyvet egy-valakinek kellett elolvasnia - természetesen otthon -, hogy utána mindannyiunk előtt számoljon be olvasási élményeiről. Ezek nem könyvismertetések voltak, de valóságos élménybeszámolók. Mindannyian igyekeztünk kitenni magunkért, s a tanár úr olyan ideális „közönséggé” vált, ami az előadónak valódi ihletet adott. Ő hol ülve, hol dinamikusán sétálgatva figyelte ügyes-ügyetlen szerepjátásunkat, amint a könyv egy-egy izgalmas fejezetét igyekeztünk ecsetelni. Olykor még a térdét is csapkodta, és nem fukarkodott az elismeréssel. Olyan izgalommal tudott hallgatni minket, mintha azt a könyvet, amit ő adott a kezünkbe, még csak nem is látta volna.

A lényeg (a tanári lényeg!) - számomra - mégse az óráiban rejlett. Herczeg tanár úr órái csak prelúdiumok lehettek - ahhoz, amit voltaképpen előkészítettek. A tanári ráhatás - úgy mondják talán: nevelés - szentélye a Práter utcai lakása volt; s ideje: az éjszaka. ... Kedves és tisztelt barátaim! 1951-et, 52-t, 53-at írtunk! ... S mi, Herczeg tanár úr tanítványai szinte havonkénti rendszerességgel hivatalosak voltunk hozzá egy-egy éjszakai partira! Bevallom - nekem - ezeken a „szoarékon” túl - egész életemben nem igen volt részem ilyesmiben, de azt hiszem, ezzel a többi kollégám is hasonlóan lehet. ... Hogy, hogyan csinálta, máig se tudom. ... Azokban az időkben már ahhoz is bátorság kellett, hogy egyetemistákat valaki rendszeresen összehívjon egy lakásra éjnek-évadján. De Herczeg Gyula még a hozzávaló kellékeket is biztosította, az enni- meg az innivalót, a muzsikát, és főként a hangulatot.

Ezeknek a felejthetetlen éjszakáknak szigorú forgatókönyve volt. Afféle kötetlen beszélgetésekkel kezdődtek, mindennapi dolgokról, majd irodalomról meg mindenről-de-mindenről, egész az ontológiai vitákig. Utána jött a fénypont: a sztori-mesélés. Gáláns kalandokat adtunk elő, akárcsak ama híressé lett középkori ifjak a firenzei pestis idején. Ki-ki mondta a magáét. Úgy tettünk, mintha a valóságról beszélénk, de mindenki tudta - legjobban nyilván a házigazda -, hogy saját fellegeinkben járunk. Mikor egyikünk mesélt, a többiek áhítattal hallgatták, de a „közönség” lényege ilyenkor is a tanár úr volt. Csendesen iszogatta a borát, mosolyogva figyelt, s ha nagy volt a siker, és még tapsolt is, egy Kossuth-díjjal ért föl. S aztán, mikor már mindenki elmondta a magáét, az „irodalom” után jött a zene. Az ősi lemezjátszón Rossini, Donizetti recsegett, s mi részeg áhítattal hallgattuk. Valóban részekek voltunk. Bortól, cigarettafüsttől, muzsikától, Itáliától és fiatalságtól. A tanár úr meg - ahogy hajdanában Adyról mondták - az éjszaka karmestere lett. Olykor még „vezényelt” is. S mikor a virradatban a muri véget ért, s az én utam a Práter utcából az Üllői úton folytatódott, nem tudtak nem-eszembe-jutni Kosztolányi „fái”. „Ti adtatok erőt, tusát, ti voltatok az ifjúság”! - mondtam magamban félrészegen, mintha csak tudtam volna, hogy egyszer majd nagyon-is így lesz igaz. ... Herczeg tanár úr nevelése valódi *Gesamtkunst* volt.

És ... mindez persze csak eszköz.

A tanár úr az egyetem után sem engedte el a kezünket (még ezek az éjszakák is folytatódtak legalább egy évtizeden át). Az elhelyezkedés meg akkor sem volt annyira egyszerű, ahogy ma gondolni szokás. A tanár úr például velem együtt talpalt hivatalról hivatalra, hogy egy tizedrangú állást kiügyeskedjen nekem egy Pest-környéki általános iskolában. Az egyik helyen a portás, mikor már többször látta velem, vigyorogva még „garde-dám”-nak is

elnevezte. Azt hiszem, kevés egyetemista dicsekedhet azzal, amivel Herczeg tanár úr olaszosai, hogy tanáruk velük róttá állásügyben a nagyságos hivatalokat.

Ez valóban igazi humánus gesztus, bár - mellékes. Mert a cél egy volt: az olaszt minél több tanárral taníttatni minél több gyereknek. S a tanár úr - mivel az én általános iskolámban olasz nyilván nem lehetett -, mondhatnám, percekben belül megszervezte másképp: egy pesti kültelki gimnáziumban délutánonként taníthattam rendkívüli olaszt. S hogy 56 után kétszázezren elhagyták az országot, számomra is ürült egy jobb hely: Herczeg Gyula jóvoltából (legalább is átmenetileg) a Cukor utcai gyakorló gimnáziumba kerültem - immár nyilvános-rendes olasztanárnak.

De hát nem magamról akarok én itt beszélni. Én itt csak afféle (nemrég-emlegetett) példamondat volnék. A lényegek lényege, hogy a pisai Scuola Normale Superiorén végzett Herczeg Gyula legfontosabb - mondjuk így: szakrális - célja a magyarországi olasz-oktatás kontinuitásának a biztosítása volt, s e célhoz kivételesen gazdag egyéniségének minden eszközét felhasználta. Ennek az egyetemi nevelés csak az első lépcsőfoka lehetett. Azt mondhatnám, szinte személyre-szóló kapcsolata volt minden magyarországi olasztanárral vagy az olyanokkal, akikből olasztanárt akart csinálni. A legtávolibb városokba is elment, hogy egy-egy jelöltjét speciális ‚kursusán’ okosítsa: *hogya-s-mint* kell fehér-asztal mellett az igazgatókat vagy a tanácselnököket levenni a lábukról, hogy kötélnék álljanak, és az olaszt ott, azon a helyen is engedjék meghonosodni.

Hazánkban az olasztanítást a középiskolákba Klebelsberg Kunó vezette be a huszas évek végén, de azt hiszem, joggal elmondhatjuk: az, hogy még ’45 után is - napjainkig - fennmaradt, elsősorban Herczeg Gyulának köszönhető. Az elején - a hatvanas évekig - még egyszerűbb lehetett a helyzet. Az, hogy Nyugaton Olaszországban volt a legerősebb a kommunista párt, valóban segített, de mikor Berlinguer vette át a párt irányítását, a szovjet-blokkban az ‚euro-communismo’ az egyik első-számú ellenséggé vált. És persze nemcsak ez volt a baj. A világpolitika alakulása ezer-módon mondott volna ellent kis-hazánkban az olasz tanításának..., mégis megmaradt - a legnehezebb időkben is -, s ez bizony nagyrészt Herczeg tanár úrnak köszönhető. S ha valaki márcsak **ezért is** kitüntetéssel érdemel emléktáblával - magyar államtól, olasz államtól -, az valóban ő.

Én - a magam részéről - olasz-vonalon, vagyis hivatalos életpályám vonalán - azon túl, hogy az egykori pannonhalmi olasz gimnáziumban tanultam meg a nyelvet - egyértelműen mindent öneki köszönhetek. Az első ösztöndíjat ő járta ki számomra 1961-ben, ő hozott be tanítani *ezek közé a falak közé is*, ő szervezett be (emlegetett lustaságom ellenére) tankönyvírónak, tolmácsnak, műfordítónak, és még sorolhatnám. Én - összes tanítványomért - pedig volt egy-két ezer - nem tettem annyit, mint ő - csak érterem. (És persze a többiekért is, másokért is.) Természetesen tudom: Herczeg Gyula számára ez is csak eszköz volt. A cél annyira egyértelmű, amennyire valami egyáltalán egyértelmű lehet.

Nem tisztem arról beszélni, mit kellett neki ezért elviselnie. Az egyetem - ahova pedig (az előttem elhangzott méltatásokból világos) elsősorban való lett volna - *sem* adatott meg neki - csak öt-hat évig. Élete végén, a nyolcvanas évek derekán kapott ismét felsőoktatási lehetőséget. Rossinis, elános ‚élet-etalonja’ mellett nehéz élet-sorsa volt. Ez adta személyiségének a legfőbb sármot. Bizonyos értelemben mítosz lett. Aki egy kicsit is jobban ismerte, ezért jöhetett ‚önként és dalolva” erre az ő tiszteletére rendezett megemlékezésre, erre a ‚végre-valahára’-ra.

Néhány héttel ezelőtt egy halottak-napi misén hallottam a szószékről egy érdekes etimologizálást, ami megfogott, és gondolatokat ébresztett bennem. A ‚kommemoráció’ szót fejtegette a pap, és kiragadta belőle az ‚oraré’-t. Az imádságot. S való igaz. A megemlékezésekben, sőt már magában az ‚emlékezés’-ben is óhatatlanul benne van az ima, s Herczeg tanár úr, aki akkor is, azokban az időkben is oly nyíltan katolikusnak vallotta magát,

ott, ahol most van, bizonyára jó néven is veszi, ha itt, ezen a helyen érte és miatta jöttünk össze ‚kommemorálni’. ... De persze az ‚orare’ szóban is ott rejlik egy másik. A gyökere. Amivel imádkozunk. Az ‚os’. A száj. ... Nos, gondoltam, a tanár úrra ugyan sokan emlékszünk, és sokan sok mindent köszönhetünk neki, de hivatalosan - beszélni - róla - édeskeveset beszélünk. Most - végre - igen. Ilyen komoly keretek közt - úgy tudom -, először. Ezért köszönöm meg őszinte és mély hálával Fried tanárnőnek ezt a szép lehetőséget, és persze mindenkinek, aki ezt az estét szervezte.

Önöknek meg, kedves és tisztelt barátaim, azt, hogy engem is meghallgattak.

* Ez a visszaemlékezés hangzott el az Istituto Italiano di Cultura per l’Ungheria 2008-as megemlékező estéjén; továbbá nagyjából ugyanez a szöveg jelent meg Ézsiás Erzsébet Az én Toszkánám című könyvének egyik előszavaként.